

Θεμελιώδη Ανθρώπινα Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες στο Ενωσιακό Δίκαιο:

Ποιο από τα δυο είναι (αν είναι) «πιο θεμελιώδες»;

Στέλλα Αναστάση, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Νομική Σχολή, Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Νομικός σύμβουλος

Τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες στο ενωσιακό δίκαιο, δικαίως χαρακτηρίζονται ως θεμελιώδη, διότι πριν την κατοχύρωσή τους σε ενωσιακό επίπεδο, διήλθαν μέσω μιας μακράς εξελικτικής πορείας, στην οποία συνέδραμε κατά πολύ η νομολογία του ΔΕΕ. Ωστόσο τα διαφορετικά συμφέροντα που εκπροσωπούν συχνά οδηγούν στη σύγκρουση μεταξύ των δύο θεμελιωδών ειδών δικαιωμάτων και τότε τίθεται ζήτημα «ιεράρχησής» τους. Αυτό συμβαίνει όταν τίθεται θέμα περιορισμού του ενός προς προστασία του άλλου και αντίστροφα. Η παρούσα μελέτη θα επιχειρήσει να περιγράψει, μέσω της εξελικτικής τους πορείας και των κυριότερων αποφάσεων που εμπλέκουν συγκρούσεις μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, κατά πόσο ένα από τα δύο συγκρουόμενα συμφέροντα είναι πιο θεμελιώδες από το άλλο και αν όχι να καταλήξει σε συμπέρασμα γύρω από τον τρόπο προσέγγισής τους από το ΔΕΕ, ώστε να διαπιστωθεί αν τα αντιμετωπίζει ως ίσου επιπέδου θεμελιώδεις αξίες.

Τα θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία είναι μη οικονομικού χαρακτήρα, κατοχυρωμένα είτε στα συντάγματα των κρατών μελών, είτε στην ΕΣΔΑ ή στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προστατεύουν τα άτομα ενάντια σε παραβάσεις της ίδιας της κοινότητας ή των κρατών μελών. Γι' αυτό χρησιμοποιούνται συχνά ως λόγοι δικαιολόγησης μέτρων που περιορίζουν την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών. Η εξέλιξή τους από την νομολογική τους αναγνώριση ως γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου μέχρι την κατοχύρωσή τους στο άρθρο 6 της ΣΕΕ το 2009, μέσω της Συνθήκης της Λισαβόνας, που τα κατέστησε σε ενωσιακό «επίπεδο» ίδια με τις οικονομικές ελευθερίες, δημιουργεί το εύλογο ερώτημα, ποια από τις δύο κατηγορίες είναι πιο θεμελιώδης. Το ερώτημα αυτό ανακύπτει όταν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών. Από την άλλη πλευρά, οι θεμελιώδεις ελευθερίες, δηλαδή η ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών, κεφαλαίων και η ελευθερία εγκατάστασης, είναι «το κυριότερο εργαλείο οικονομικής φύσεως για την λειτουργία της εσωτερικής αγοράς» και η εγκαθίδρυσή τους είναι αποτέλεσμα πολλών προσπαθειών

των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, τόσο με τη «θετική εναρμόνιση» όσο και με την «αρνητική εναρμόνιση» και η προστασία τους εκτός από το πρωτογενές δίκαιο είναι αποτέλεσμα νομολογιακής εξέλιξης από μέρους του ΔΕΕ. Οι θεμελιώδεις ελευθερίες δεν είναι όμως απόλυτες, αλλά υπόκεινται σε ορισμένες εξαιρέσεις που δικαιολογούνται βάσει του Πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου και των «επιτακτικών αναγκών». Όταν όμως ο λόγος περιορισμού είναι η προστασία ενός θεμελιώδους δικαιώματος, τίθεται το εύλογο ερώτημα ποιο από τα δύο συμφέροντα είναι πιο θεμελιώδες.

1. Θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες στο Ενωσιακό δίκαιο: Έννοια και διακριτικά στοιχεία

1.1. Θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα

Τα θεμελιώδη δικαιώματα, τα οποία έχουν «αμυντικό χαρακτήρα», κατοχυρώνονται είτε από τα συντάγματα των κρατών μελών, είτε στην ΕΣΔΑ ή στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε (στο εξής Χάρτης) και προστατεύουν τα άτομα ενάντια σε παραβάσεις της ίδιας της κοινότητας ή των κρατών

«οι θεμελιώδεις ελευθερίες, δηλαδή η ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών, κεφαλαίων και η ελευθερία εγκατάστασης, είναι 'το κυριότερο εργαλείο οικονομικής φύσεως για την λειτουργία της εσωτερικής αγοράς'»

Εσωτερική Αγορά

μελών.^[1] Περαιτέρω, αποσκοπούν όχι σε οικονομικό στόχο, αλλά στην προστασία των ατόμων, ανεξάρτητου εθνικότητας.^[2]

Οι «ιδρυτικές» συνθήκες της Ε.Ε. δεν περιείχαν πάντοτε κατάλογο ανθρωπίνων δικαιωμάτων^[3], αλλά η θεμελίωση της νομικής τους βάσης σε ενωσιακό επίπεδο, πλέον στον Χάρτη και στην ΣΕΕ, όπως καταγράφεται κατωτέρω, ήταν αποτέλεσμα νομολογικής προστασίας, μέσω του τότε ΔΕΚ και νυν ΔΕΕ (στο εξής ΔΕΕ).^[4] Το ΔΕΕ από πολύ νωρίς αναγνώρισε ότι τα «θεμελιώδη δικαιώματα» του ατόμου, περιλαμβάνονται στις «Γενικές Αρχές του κοινοτικού δικαίου, των οποίων τον σεβασμό εξασφαλίζει το Δικαστήριο»^[5] και επιπρόσθετα ότι η «προάσπιση» τους «αν και εμπνέεται από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, πρέπει να εξασφαλίζεται μέσα στο πλαίσιο της δομής και των στόχων της κοινότητας»,^[6] ως επίσης ότι «δεν μπορεί να κάνει δεκτά μέτρα τα οποία αντίκεινται στα ανθρώπινα δικαιώματα που αναγνωρίζονται και προστατεύονται από τα συντάγματα των κρατών μελών» και ότι «πρέπει να λαμβάνονται υπόψη διεθνείς συμβάσεις που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου», όπως η ΕΣΔΑ, η οποία «παρέχει ενδείξεις οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη εντός του πλαισίου του κοινοτικού δικαίου».^[7]

Το ΔΕΕ, όμως, δεν αρκέστηκε μόνο στην ανωτέρω νομολογική κατοχύρωση αλλά επιδίωξε εξελικτικά και τη νομολογική ενθάρρυνση των κρατών μελών, όπως κατά την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα.^[8]

Η ανωτέρω εμπλοκή του ΔΕΕ στη νομολογική κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οδήγησε αφενός τον ενωσιακό νομοθέτη, δυνάμει της Συνθήκης του Μάαστριχτ, στη γραπτή κατοχύρωσή τους στο άρθρο 6 της ΣΕΕ, ως γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου και ακολούθως στη γραπτή «συγκέντρωση» των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ένα μόνο κείμενο, η οποία πραγματώθηκε στις 7/12/2000 στην Νίκαια με την προκήρυξη του Χάρτη. Παρόλο που μέχρι το 2009 ο Χάρτης «στερείτο νομικής δεσμευτικότητας»,^[9] το ΔΕΕ αφενός συνέχισε την ενθάρρυνση των κρατών μελών στην προστασία τους και αφετέρου λάμβανε σοβαρά υπόψη τα δικαιώματα που περιέχονται στον Χάρτη, όταν ετύγχανε να επιζητείται η προστασία τους, σε υποθέσεις ενώπιόν του.^[10]

Η αναγκαιότητα υιοθέτησης «ελάχιστων φραγμών» προς τον σκοπό «προστασίας του πολιτή της ένωσης»^[11] οδήγησε το 2009 στην τροποποίηση του άρθρου 6 της ΣΕΕ, δυνάμει της Συνθήκης της Λισαβόνας και πλέον στην παρ. 1 εδ. α' προβλέπεται ότι «η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται...» στον Χάρτη, «...ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες». Συνεπώς, πλέον, η προστασία που παρέχει ο Χάρτης «αναβαθμίστηκε σε επίπεδο ίδιο από άποψη τυπικής ισχύος με αυτό των οικονομικών ελευθεριών».^[12] Πλέον η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί «απαραίτητη προϋπόθεση για τη νομιμοποίηση της ευρωπαϊκής ένωσης»,^[13] η οποία σύμφωνα με το προοίμιο του Χάρτη, τοποθετώντας «τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της», «επιδιώκει να προαγάγει ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη και εγγυάται την

«η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί 'απαραίτητη προϋπόθεση για τη νομιμοποίηση της ευρωπαϊκής ένωσης'»

^[1]Tichy, L. (n.d) Fundamental Rights and Fundamental Freedoms: Short Remarks, Prague: University of Prague, σελ.5.

^[2]Westermark, H. (2008) The Balance Between Fundamental Freedoms and Fundamental Rights in the European Community, Sweden: University of Lund, σελ.8.

^[3]Παπαγιάννης, Δ. (2016) *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, 5^η έκδ., Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 102.

^[4]Ανδρέου, Μ. Νικολαΐδου, Β. (2000) *Σύγκρουση Θεμελιωδών δικαιωμάτων και Οικονομικών Ελευθεριών*, Αθήνα: Νομικής Σχολής Αθηνών, σελ. 2 και 4.

^[5]C-29/69 Stauder v. Stadt Ulm [12/11/1969].

^[6]C-11/70 Internationale v. Einfuhr [17/12/1970]

^[7]C-4/73 J. Nold v. Επιτροπής Ε.Κ.[14/5/1974] & C-44/79 Hauer v. Ρηγνινίας-Παλατινάτου [13/12/1979]

^[8]Ανδρέου και Νικολαΐδου, 2000, σ. 5, C-5/88, C-260/89. Βλ. υποσ. 4, C-5/88 Wachauf v. Bundesamt [13/7/1989], C-260/89 EPT v. Π.Ο.Σ.Π. κ.α. [18/6/91], C-402/05

^[9]Σίμος, Α. (2007) *Τα θεμελιώδη δικαιώματα ως λόγος εξαίρεσης από τους κανόνες της Ελεύθερης Κυκλοφορίας*, Θεσσαλονίκη: Νομική Σχολή ΑΠΘ, σελ.30.

^[10]C-540/03 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο v. Συμβουλίου της Ε.Ε. [27/6/06]

^[11]Παπαγιάννης, ορ.cit. σελ. 102.

^[12]Μαργαριτης, Κ. (2013) *Η Επιτροπή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων σε τομείς πολιτικής της ΕΕ: Κάποια παραδείγματα*, Αθήνα: Κέντρο Ευρωπαϊκής Διακυβέρνησης, σελ.12.

^[13]Ανδρέου και Νικολαΐδου, ορ.cit, σελ. 2.

Θεμελιώδη Ανθρωπινά Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες στο Ενωσιακό

ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, καθώς και την ελευθερία εγκατάστασης.

Ο θεμελιώδης χαρακτήρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι τέτοιος που κάποιες φορές ενισχύει την άσκηση ακόμη και μιας θεμελιώδους ελευθερίας.^[14] Παραδείγματα τέτοιας περίπτωσης απαντώνται στη νομολογία του ΔΕΕ στις υποθέσεις C-260/89 EPT, C-159/90 Grogan, C-60/00 Mary Carpenter, C-70/10 Scarlet και άλλες νομολογιακές περιπτώσεις.^[15]

Στην βάση των ανωτέρω, τα θεμελιώδη δικαιώματα ασκούν επιρροή στην εξέλιξη του νομικού οικοδομήματος της Ένωσης και αντιπροσωπεύουν μια εξέχουσα συνεισφορά στην «ανθρωποκεντρική» ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης.^[16]

1.2. Θεμελιώδεις Οικονομικές ελευθερίες

Σύμφωνα με τον Παπαγιάννη,^[17] οι θεμελιώδεις ελευθερίες, αν και έχουν «ποιότητα ατομικού δικαιώματος», δεν «ταυτίζονται» με αυτά, διότι η άσκηση τους «εξαντλείται» στην εκπλήρωση ενός «συγκεκριμένου στόχου», που είναι η «πλήρης και απρόσκοπτη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς». Επιπρόσθετα προϋποθέτουν την ύπαρξη του «οικονομικού και διασυνοριακού στοιχείου», εντός της Ένωσης,^[18] ως επίσης «στρέφονται πρωτίτως κατά κρατών μελών απαγορεύοντας τα εθνικά μέτρα που εμποδίζουν με οποιοδήποτε τρόπο...την λειτουργία της εσωτερικής αγοράς».^[19] Συνεπώς, δικαίως οι θεμελιώδεις ελευθερίες έχουν χαρακτηριστεί ως το κυριότερο «εργαλείο οικονομικής φύσεως» για την λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.^[20]

Η εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς το 1992, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 26 της

ΣΛΕΕ,^[21] ήταν αποτέλεσμα ενός «οράματος» της ευρωπαϊκής ένωσης, που όπως αναφέρεται κατωτέρω, είχε ήδη προωθηθεί από πολύ προηγούμενος από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης. Σύμφωνα με την Καρνάβου^[22] «ακρογωνιαίος λίθος» της εσωτερικής αγοράς είναι οι θεμελιώδεις ελευθερίες, δηλ. η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, οι οποίες ενυπάρχουν σε ένα ευρωπαϊκό χώρο κατά κυριολεξία «κοινό».

Οι ανωτέρω θεμελιώδεις ελευθερίες είχαν τεθεί ως στόχος με τη συνθήκη της Ρώμης για την ίδρυση της Ε.Ο.Κ., που είχε ως βασική αποστολή την δημιουργία «κοινής αγοράς» μεταξύ των κρατών μελών και περιείχε μια σειρά από στόχους για την επίτευξή της.^[23] Μέχρι την εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ στις 7/2/1992 (ΣΕΕ και ΣΛΕΕ), όλες οι δραστηριότητες των Θεσμικών οργάνων της Ένωσης ήταν επικεντρωμένες, κατά κύριο λόγο, στην υλοποίηση των στόχων για την εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς, που είχε ως θεμέλιο τις οικονομικές ελευθερίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Δεδομένων των πιο πάνω, τόσο πριν όσο και μετά την εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς, τα θεσμικά όργανα της Ένωσης χρειάστηκε να προχωρήσουν τόσο σε «θετική εναρμόνιση» των κρατών μελών σε αυτούς τους στόχους με τη θέσπιση πληθώρας οδηγιών και κανονισμών από μέρους του τριγωνικού σχήματος του ευρωπαϊκού νομοθέτη,^[24] όσο και με την «αρνητική εναρμόνιση», μέσω της νομολογίας του ΔΕΕ, με τον περιορισμό ή την κατάργηση των «τεχνικών, ρυθμιστικών, νομικών και πολιτιστικών φραγμών».^[25]

«τα θεμελιώδη δικαιώματα ασκούν επιρροή στην εξέλιξη του νομικού οικοδομήματος της Ένωσης και αντιπροσωπεύουν μια εξέχουσα συνεισφορά στην «ανθρωποκεντρική» ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης»

^[14]Jakir, V. (2012) Human Rights – With or Without the Internal Market, Zagreb (Croatia): University of Zagreb, σελ.6.

^[15]C-413/99 Baumbast v. Secretary of State for the Home Department, Συν. Υποθ. C-401/15-C-403/15 Noémie Depesme κ.λπ. v. Ministre de l'Enseignement supérieur et de la recherche, C-71/02 Herbert v. Troostwijk

^[16]Tichy, n.d. op.cit. σελ. 3.

^[17]Παπαγιάννη, op.cit. σελ.105.

^[18]Westermarck, op.cit. σελ.8.

^[19]Σαχπεκίδου, Ε. Ρ. (n.d.) Θεμελιώδεις Κοινωνικές Ελευθερίες και Ανθρώπινη αξιοπρέπεια, {on line} Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ.2.

^[20]Tichy, n.d. op.cit. σελ. 5.

^[21]στο οποίο ορίζεται ότι «η εσωτερική αγορά περιλαμβάνει χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, σύμφωνα με τις διατάξεις των συνθηκών».

^[22]Καρνάβου, Κ.Ε. (2013) Η συνάντηση των θεμελιωδών ελευθεριών με τα κοινωνικά δικαιώματα στη Ευρωπαϊκή ένωση, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, σ.9.

^[23]Μούσης, Ν. (2013) Ευρωπαϊκή Ένωση, δικαιο, οικονομία, πολιτική, 14^η εκδ., Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ, σ. 22.

^[24]Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

^[25]Χριστιανός, Β. (2012) Συνθήκη ΕΕ & ΣΛΕΕ κατ' άρθρο ερμηνεία, Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη, σελ.269.

Εσωτερική Αγορά

Στην ανωτέρω βάση, όπως στην εξέλιξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ενωσιακό δίκαιο έτσι και στην εξέλιξη θεμελιωδών ελευθεριών, διαδραμάτισε σπουδαίο νομολογιακό ρόλο το ΔΕΕ.^[26] Το ΔΕΕ καθιέρωσε την προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών πολύ πριν από την εγκαθίδρυση της εσωτερικής αγοράς.^[27]

Ωστόσο, οι θεμελιώδεις ελευθερίες τυγχάνουν περιορισμού από τα κράτη μέλη που επικαλούνται «θεμιτούς λόγους»,^[28] που άλλοτε δικαιολογούνται και άλλοτε όχι. Ωστόσο τι γίνεται όταν ο λόγος περιορισμού μια κοινοτικής ελευθερίας είναι η προστασία ενός θεμελιώδους δικαιώματος;

2. Σύγκρουση θεμελιωδών δικαιωμάτων με τις θεμελιώδεις ελευθερίες : Εξέταση πιθανότητας εξισορρόπησης μεταξύ τους

Τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες εξυπηρετούν αντίστοιχα διαφορετικά συμφέροντα και, παρόλο που τα θεμελιώδη δικαιώματα μπορούν να αποτελέσουν σε πολλές περιπτώσεις μέσα ενίσχυσης και προστασίας των θεμελιωδών ελευθεριών, εντούτοις λόγω των διαφορετικών αξιών που προστατεύουν, μπορεί κάποιες φορές να συγκρούονται.^[29]

Αυτό συμβαίνει όταν τίθεται θέμα περιορισμού μίας θεμελιώδους ελευθερίας, προς τον σκοπό προστασίας ενός θεμελιώδους δικαιώματος ή το αντίθετο και τότε τίθεται το ζήτημα της ιεράρχησης ή της εξισορρόπησης τους.^[30]

Εν προκειμένω, τίθενται περαιτέρω δύο ζητήματα. Το πρώτο είναι κατά πόσο οι πιο πάνω περιορισμοί εμπίπτουν στην κατηγορία

«*stricto sensu*», δηλαδή δύο θεμελιωδών αξιών με ίσο επίπεδο ενωσιακής κατοχύρωσης.^[31] Το δεύτερο είναι κατά πόσο το θεμελιώδες δικαίωμα, ως λόγος περιορισμού μιας θεμελιώδους ελευθερίας, πρέπει να «ερμηνεύεται στενά», όπως συμβαίνει με τις εξαιρέσεις που δικαιολογούν λόγους περιορισμού των θεμελιωδών ελευθεριών.^[32] Η απάντηση στα πιο πάνω ζητήματα θα δοθεί αφού γίνει παράθεση της νομολογίας του ΔΕΕ.

2.1. Θεμελιώδη δικαιώματα ν. ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων

2.1.1. Familiapress^[33]

Η κύρια δίκη αφορούσε διαφορά της Familiapress, αυστριακής επιχείρησης εκδόσεων ημερησίων περιοδικών και της Heinrich, γερμανικής επιχείρησης εκδόσεων ημερησίων εφημερίδων, σε σχέση με αίτημα της τελευταίας να παύσει η πρώτη την πώληση εντύπων εντός της αυστριακής επικράτειας, τα οποία παρέχουν στους αναγνώστες δυνατότητα συμμετοχής σε παιχνίδια με βραβεία, κατά παράβαση του αυστριακού νόμου προς τον σκοπό την προστασία της πολυφωνίας του τύπου, που διασφαλίζει το θεμελιώδες δικαίωμα της εκφράσεως.

Το ΔΕΕ πρωτίστως ξεκαθάρισε ότι η απαγόρευση του αυστριακού δικαίου, επειδή αφορούσε το ίδιο το περιεχόμενο των προϊόντων, καθόσον τα παιχνίδια που απαγόρευε ήταν αναπόσπαστο μέρος του περιοδικού, αν και συνιστούσε μέθοδο προώθησης των πωλήσεων, ζέφυγε από τις αρχές της νομολογίας (συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-267/91 και C-268/91 Keck και Mithouard), και ως εκ τούτου ενέπιπτε στο άρθρο 30 (νυν 34) της ΣΛΕΕ. Έπειτα το ΔΕΕ επισήμανε ότι το εν

«Τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες εξυπηρετούν αντίστοιχα διαφορετικά συμφέροντα»

^[26]Καρνάβου, *op.cit.*, σ. 9.

^[27]C-8/74 Dassonville, C-120/78 Cassis de Dijon, C-177/83 Kohl, C-121/86 Conegate Ltd, C-344/90 Επιτροπή κατά Γαλλίας, για την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, C-288/89 Gouda, C-204/90 Bachmann, και C-158/96 Kohll, C-154/89 Επιτροπή ν. Γαλλίας, C-220/83 Επιτροπή ν. Γαλλίας, για την ελευθερία παροχής υπηρεσιών, C-81/87 Daily Mail, C-330/91 Commerzbank, C-168/91 - Konstantinidis, C-340/89 Vlassopoulou για την ελευθερία εγκατάστασης, C-286/82 - Luisi και Carbone, C-157/85 - Brugnoni και Ruffinengo, για την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων

^[28]Χρυσομάλλης, Μ. (2003) Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ι- Γενικές Αρχές του Δικαίου

^[29]Augenstein, D. , Roermund, B. V., (2013) Lisbon vs. Lisbon: Fundamental Rights and Fundamental Freedoms, German: German Law Journal, p. 1910-1911

^[30]Vries, S. A. (2013) Balancing Fundamental Rights with Economic Freedoms According to the European Court of Justice, Utrecht (the Netherlands) University School of Law: UtrechtLawReview, p176.

^[31]Carlberg, M. (2015) Conflicts between Fundamental Rights in Europe, Sweden: University of Lund, p 10-11.

^[32]Βουλγαράκης, Κ. (2012) Το Ευρωπαϊκό Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο στην μετά Viking και Lavar Εποχή – Θεσμικές και Νομολογιακές Εξελίξεις, σ. 36.

^[33]C-368/95 Familiapress v. Heinrich

Θεμελιώδη Ανθρωπινά Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες στο Ενωσιακό

λόγω μέτρο συνιστούσε μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, διότι δυσχεραίνει την εισαγωγή του προϊόντος από την Γερμανία στην Αυστρία.

Στην συνέχεια, το ΔΕΕ εξέτασε κατά πόσο ο εν λόγω περιορισμός δικαιολογείται προς τον σκοπό διατήρησης της πολυφωνίας του τύπου, ως επιτακτικής ανάγκης, η οποία συμβάλλει στην προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης, η οποία προστατεύεται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, και κατέληξε στη διαπίστωση ότι το μέτρο αυτό αποτελεί θεμιτό περιορισμό, ικανό να δικαιολογήσει καταρχήν τον περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

Στην συνέχεια το ΔΕΕ, αφού εφάρμοσε την αρχή της αναλογικότητας, κατέληξε στην παραδοχή ότι το επιβαλλόμενο μέτρο για σκοπούς προστασίας της πολυφωνίας του τύπου ήταν τόσο πρόσφορο όσο και αναγκαίο, αφού διασφάλιζε την βιωσιμότητα των μικρών εκδοτικών επιχειρήσεων και της ποιότητας του εντύπου και δεν εμπόδιζε την διάθεση στο εμπόριο εφημερίδων.

2.1.2. Schmidberger^[34]

Τα γεγονότα της υπόθεσης, αφορούσαν το κλείσιμο του αυτοκινητόδρομου του Brenner για 30 ώρες, προς τον σκοπό πραγματοποίησης ειρηνικής συγκέντρωσης πολιτών, με την έγκριση των αυστριακών αρχών, με αποτέλεσμα η προσφεύγουσα γερμανική εταιρεία Schmidberger, που πραγματοποιούσε διεθνείς μεταφορές ξυλείας, χάλυβα από την Γερμανία στην Ιταλία και αντίστροφα και χρησιμοποιούσε συχνά τον εν λόγω αυτοκινητόδρομο, να υποστεί ζημιά.

Το ΔΕΕ, αφού επισήμανε τον θεμελιώδη χαρακτήρα της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων και την αναγκαιότητα εξάλειψης εμποδίων άμεσων ή εμμέσως πραγματικών ή εν δυνάμει και ότι ο περιορισμός υφίσταται όταν «ένα κράτος μέλος παραλείπει να λάβει τα απαιτούμενα μέτρα για την αντιμετώπιση των εμποδίων» αναφερόμενο στην υπόθεση Dasonville (C-8/74) και στην υπόθεση Επιτροπή ν. Γαλλίας (C-265/95) έκρινε ότι το εν λόγω κλείσιμο του αυτοκινητόδρομου και η παράλειψη της Αυστρίας να λάβει τα ανα-

γκαία μέτρα για την άρση του εμποδίου συνιστούσαν «μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό».

Αντιστοίχως, όμως, αφού επισήμανε και τον θεμελιώδη χαρακτήρα του δικαιώματος του συνέρχεσθαι ως αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου, επί τη βάση των κοινών συνταγματικών αρχών των κρατών μελών και της ΕΣΔΑ, κατέληξε ότι η προστασία του εν λόγω θεμελιώδους δικαιώματος αποτελούσε κατ'αρχήν «θεμιτό μέτρο», ικανό καταρχήν να δικαιολογήσει το περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων. Ωστόσο, τόνισε ότι το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα δεν είναι απεριόριστο και εφάρμοσε την αρχή της αναλογικότητας βασιζόμενο στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης. Κατέληξε στη διαπίστωση ότι ο εν λόγω περιορισμός, χάριν της προστασίας του πιο πάνω θεμελιώδους δικαιώματος, ήταν πρόσφορος και αναγκαίος, διότι «εξυπηρετούσε τον σκοπό του γενικού συμφέροντος που επιδίωκε», δεν αποτελούσε «υπέρμετρη και απαράδεκτη παρέμβαση», αφού «η οδική κυκλοφορία εμποδίστηκε μόνο για 30 ώρες» που αντιστοιχούν μόνο «σε μια διαδρομή» και γι' αυτό η θεμελιώδης ελευθερία της κυκλοφορίας εμπορευμάτων δεν υπέστη «σοβαρή διαταραχή». Για τον εν λόγω περιορισμό, οι όμορες χώρες, συμπεριλαμβανομένης και της Γερμανίας, είχαν προειδοποιηθεί ένα μήνα πριν από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Επιπρόσθετα, οι «πολίτες άσκησαν τα θεμελιώδη δικαιώματα της έκφρασης» ειρηνικά, εκφράζοντας τη «γνώμη τους δημοσίως και νομοτύπως», χωρίς να εμποδιστεί η ανταλλαγή εμπορευμάτων άλλων κρατών μελών και οι αυστριακές αρχές είχαν λάβει συνοδευτικά μέτρα προκειμένου να εμποδίσουν τυχόν διαταραχές. Την τελευταία θέση επισήμανε το ΔΕΕ για να αντιδιαστείλει την παρούσα υπόθεση με τα γεγονότα που αφορούσαν την υπόθεση Επιτροπής κατά Γαλλίας (C-265/95), όπου εκεί η γαλλική κυβέρνηση ανέχθηκε εσκεμμένες φθορές που προξένησαν Γάλλοι πολίτες σε φρούτα ισπανικής προέλευσης.

Επιπρόσθετο σημαντικό στοιχείο που εξέτασε το ΔΕΕ για να καταλήξει στην αναγκαιότητα του μέτρου ήταν η σκέψη ότι οποιαδή-

«ο εν λόγω περιορισμός, χάριν της προστασίας του πιο πάνω θεμελιώδους δικαιώματος, ήταν πρόσφορος και αναγκαίος»

^[34] C-112/00 Schmidberger v. Republik Österreich [12/6/2003].

Εσωτερική Αγορά

ποτε άλλη λύση, πλην του συγκεκριμένου μέτρου, θα ενείχε τον κίνδυνο ανεξέλεγκτων αντιδράσεων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν «σοβαρότερες διαταραχές στο ενδοκοινωνικό εμπόριο και την δημόσια τάξη».

2.1.3. Dynamic Medien^[35]

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε δικαστική διαδικασία από μέρους της Dynamic Medien εναντίον της Avides Media, επειδή η τελευταία επιχείρησε να εισαγάγει από το Η.Β. στην Γερμανία dvd που περιείχαν ιαπωνικά κινούμενα σχέδια, τα οποία ελέγχθησαν στο Η.Β. και τοποθετήθηκε ένδειξη ότι είναι ακατάλληλα για άτομα κάτω των 15 ετών, πλην όμως δεν ελέγχθησαν στην Γερμανία, κατά παράβαση του γερμανικού νόμου που προνοούσε ότι, προκειμένου να διατεθούν στο εμπόριο οπτικοακουστικές συσκευές προς πώληση σε ανηλίκους, θα έπρεπε «να υποβάλλονται σε μια διαδικασία ελέγχου και κατατάξεως, ανεξαρτήτως αν έχει προηγηθεί έλεγχος σε άλλο κράτος μέλος», για λόγους προστασίας των ανηλίκων.

Το ΔΕΕ άρχισε με τη διαπίστωση ότι η εν λόγω εθνική διάταξη, που είχε ως σκοπό την προστασία των ανηλίκων, θεωρείται μέτρο ισοδύναμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό, ο οποίος εφαρμόζεται αδιακρίτως είτε για τους ημεδαπούς προμηθευτές είτε για τους προμηθευτές, που είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη, διότι το μέτρο μπορεί να «καταστήσει ακριβότερη και δυσχερέστερη την εισαγωγή» τέτοιων προϊόντων.

Το ΔΕΕ, εξετάζοντας αν αυτός ο περιορισμός δικαιολογείται, τον κατέταξε στο θεμελιώδες δικαίωμα της προστασίας του παιδιού, που συνδέεται στενά με την «εγγύηση του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας», ως κατοχυρωθέν μεταξύ άλλων και στον Χάρτη και συμπέρανε ότι αποτελεί «θεμιτό λόγο ικανό να δικαιολογήσει καταρχήν» την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων.

Αφού επανέλαβε τις αρχές της Omega^[36] περί μη αναγκαιότητας «κοινών αντιλήψεων» μεταξύ των κρατών μελών, έκρινε ότι το συγκεκριμένο μέτρο δικαιολογείτο ως πρόσφορο και αναγκαίο, διότι δεν ήταν ούτε χρονοβόρο, ούτε είχε ψήλο κόστος.

2.2. Θεμελιώδη δικαιώματα ν. ελεύθερης παροχής υπηρεσιών

2.2.1. Omega^[37]

Τα γεγονότα της υπόθεσης αφορούσαν γερμανικό μέτρο που απαγόρευε, με την απειλή υψηλού προστίμου, στη γερμανική εταιρεία Omega τη συνέχιση διεξαγωγής «παιγνίου με εικονικούς φόνους» στις εγκαταστάσεις του ακτινοδρομίου της στη Βόννη, με εξοπλισμό και «τεχνογνωσία» της βρετανικής εταιρείας Pulsar. Ratio της εν λόγω απαγόρευσης ήταν ο κίνδυνος των εν λόγω παιγνίων για τη δημόσια τάξη, καθόσον «οι προσομοιώσεις φόνων» συνιστούν «εξοικείωση με την βία» και «προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας».

Το ΔΕΕ αφού διαπίστωσε ότι η εταιρεία Pulsar νομίμως εμπορευόταν και λειτουργούσε παρόμοιο εξοπλισμό και «ακτινοδρόμιο» στο Ηνωμένο Βασίλειο, κατέληξε στο ότι η απαγόρευση εκμετάλλευσης του «ακτινοδρομίου» από τις γερμανικές αρχές επηρέαζε τόσο την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών όσο και την ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων. Ωστόσο βασιζόμενο σε πάγια νομολογία, δυνάμει της οποίας το περιοριστικό μέτρο εξετάζεται υπό το πρίσμα μιας από τις δύο θεμελιώδεις ελευθερίες εφόσον προκύπτει ότι η μια θεμελιώδης ελευθερία είναι «δευτερεύουσα σε σχέση με την άλλη», το ΔΕΕ κατέληξε ότι εν προκειμένω η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών υπερίσχυε της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων και ως εκ τούτου κατέληξε υπέρ του περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

Ακολούθως, το ΔΕΕ αναγνωρίζοντας τον θεμελιώδη χαρακτήρα της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ως «αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου» και της θεμελιώδης του στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αρχικά έκρινε ότι είναι καταρχήν θεμιτός λόγος περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και εν τέλει ότι «δεν χωρεί αμφιβολία ότι ο σκοπός της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας συμβιβάζεται με το κοινωνικό δίκαιο», ανεξάρτητα από το αν το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα ανταποκρίνεται σε μια αντίληψη την οποία δεν συμμερίζονται όλα τα κράτη μέλη. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ

«εν προκειμένου η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών υπερίσχυε της ελεύθερης κυκλοφορίας εμπορευμάτων και ως εκ τούτου κατέληξε υπέρ του περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών»

^[35]C-255/06 Dynamic Medien v. Avides Media

^[36] Βλ. υποσ.37

^[37]C-36/02 Omega v. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn [14/10/2004]

Θεμελιώδη Ανθρωπινά Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες στο Ενωσιακό

ανάγοντας την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ως μέσο προστασίας της δημόσιας τάξεως, έκρινε υπέρ της προσφορότητας και αναγκαιότητας του εν λόγω μέτρου.

2.2.2.Lavar^[38]

Η διαφορά της κύριας δίκης σχετιζόταν με αγωγή της Lavar, λετονικής κατασκευάστριας εταιρίας εναντίον των σουηδικών συνδικαλιστικών οργανώσεων Byggettan και Elektrikerna, ζητώντας να κηρυχθούν οι συλλογικές τους δράσεις παράνομες και να της επιδικασθούν αποζημιώσεις για ζημιά που υπέστη.

Η Lavar, που είχε αποσπάσει στην Σουηδία 35 Λετονούς εργαζόμενους για την κατασκευή ενός σχολικού κτιρίου, αν και ήταν ήδη συμβεβλημένη με λετονική συνδικαλιστική οργάνωση του οικοδομικού τομέα, ήλθε σε επαφές με τη συνδικαλιστική οργάνωση της Σουηδίας, Byggettan. Η Lavar ζήτησε να διαπραγματευτεί και να γίνει προκαθορισμός των μισθών ταυτόχρονα με την προσχώρησή της στη συλλογική σύμβαση, ενόψει του ότι στις εν λόγω συλλογικές συμβάσεις δεν περιλαμβάνονταν πρόνοια για τον κατώτατο μισθό. Η Byggettan απαίτησε από την Lavar, όπως συμφωνήσει σε ένα ημερομίσθιο ψηλότερο από αυτό που κατέβαλλε στους Λετονούς εργάτες της και η Lavar αρνήθηκε. Η Byggettan, χωρίς να αφήσει άλλο περιθώριο στη Lavar για διαπραγμάτευση, απαίτησε την άμεση προσχώρησή της στην συλλογική σύμβαση με την απειλή της άμεσης συλλογικής δράσης.

Πράγματι, άρχισε ο αποκλεισμός του εργαζομένου της Lavar, που συνίστατο στην πλήρη παρακώλυσή της στην άσκηση οικοδομικών εργασιών. Ακολούθησε η επιστροφή των Λετονών εργατών στη Λετονία, ενώ επίσης ενεπλάκησαν στις εν λόγω δράσεις και άλλες συνδικαλιστικές οργανώσεις, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό όλων των εργαζομένων της Lavar και τον πλήρη περιορισμό της άσκησης δραστηριοτήτων στην Σουηδία, τον τερματισμό της σύμβασης ανοικοδόμησης του σχολείου από τον Δήμο Valhalm και την κήρυξη σε πτώχευση της Baltic, η οποία ανήκε στη Lavar.

Στο πλαίσιο των προδικαστικών ερωτημάτων, το ΔΕΕ, αφού έκρινε ότι η Lavar συνιστούσε ένα «*κεναίο οικονομικό φορέα*», διαπίστωσε ότι η

επιβολή της υποχρέωσης προς αυτή να προσχωρήσει στην συλλογική σύμβαση με τους όρους που έθεταν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις της Σουηδίας αποτελούσε περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, διότι αφενός καθιστούσε λιγότερο «ελκυστική» και «δυσχερέστερη» την εκτέλεση κατασκευαστικών εργασιών στο σουηδικό έδαφος και αφετέρου συνιστούσε δυσμενή διάκριση εις βάρος της, σε σχέση με τους ημεδαπούς ανταγωνιστές της στη Σουηδία.

Το ΔΕΕ, μετά τη διαπίστωση ότι τόσο στο εθνικό δίκαιο της Σουηδίας όσο και στις αντίστοιχες συλλογικές συμβάσεις απουσίαζε οποιαδήποτε πρόνοια για τον κατώτατο μισθό, τόνισε ότι ο ενωσιακός νομοθέτης επίδωξε τη θετική εναρμόνιση και συντονισμό των κρατών μελών μέσω της Οδηγίας 96/71, ώστε να επιτευχθεί σχετική ισορροπία μεταξύ της θεμελιώδους ελευθερίας παροχής υπηρεσιών από την μια και της προστασίας των εργαζομένων από την άλλη (αιτιολογική σκέψη και αρ. 3 της οδηγίας) δια του καθορισμού της ελάχιστης προστασίας των αποσπασθέντων εργαζομένων από τις νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις ή τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Στην παρούσα υπόθεση εξέλειπε οποιαδήποτε βάση άσκησης του θεμελιώδους δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης, καθ' όσον ούτε τα όρια κατώτατου μισθού δεν καθορίζονταν από το εθνικό δίκαιο της Σουηδίας, ούτε οι συλλογικές συμβάσεις στον συγκεκριμένο τομέα, που δεν ήταν υποχρεωτικές στην Σουηδία, προνοούσαν ελάχιστο μισθό.

Το ΔΕΕ επιπρόσθετα επισήμανε ότι με βάση την εν λόγω ευρωπαϊκή οδηγία, όταν ένα κράτος μέλος δεν καθορίζει στο δίκαιό του ή στις συλλογικές συμβάσεις (που καθιστά υποχρεωτικές), μεταξύ άλλων και τον κατώτατο μισθό, δεν δικαιούται να επιβάλει σε ένα άλλο κράτος μέλος την προσχώρηση σε συλλογική σύμβαση, δεδομένου του ότι κάτι τέτοιο θα διατάρασσε τον θεμιτό ανταγωνισμό και θα προκαλούσε «δυσμενή διάκριση» μεταξύ των ημεδαπών και των επιχειρήσεων άλλων κρατών μελών που ασκούν την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στο κράτος μέλος υποδοχής, εξαιτίας της εξάρτησης της παροχής υπηρεσιών στο έδαφος ενός κράτους μέλους από την

«η επιβολή της υποχρέωσης προς αυτή να προσχωρήσει στην συλλογική σύμβαση με τους όρους που έθεταν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις της Σουηδίας αποτελούσε περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών»

[38] C-341/05 Laval v. Byggnad κ.α. [11/12/07]

Εσωτερική Αγορά

προσχώρηση σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Παρόλα αυτά, το ΔΕΕ εξετάζοντας αν ο εν λόγω περιορισμός που συνίστατο στην άσκηση συλλογικής δράσης συνδικαλιστικών δράσεων, προς τον σκοπό της προστασίας των εργαζομένων, έκρινε ότι είναι ήταν θεμιτός λόγος, ικανός να δικαιολογήσει καταρχήν τον περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Συγκεκριμένα αναγνώρισε το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα ως κατοχυρωθέν και προστατευόμενο μεταξύ άλλων και από το άρθρο 28 του Χάρτη και τόνισε ότι η δράση και οι στόχοι της Κοινότητας δεν είναι μόνο οικονομικοί, αλλά και κοινωνικοί και περιλαμβάνουν εκτός από τη διασφάλιση της λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς και μια πολιτική στον κοινωνικό τομέα και κοινωνική προστασία. Επίσης, τόνισε ότι οι θεμελιώδεις ελευθερίες πρέπει να «σταθμίζονται με τους στόχους που επιδιώκει η κοινωνική πολιτική, όπως η βελτίωση των συνθηκών εργασίας, η κοινωνική προστασία και ο κοινωνικός διάλογος.

Το ΔΕΕ, αφού τόνισε ότι το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα δεν είναι απεριοριστο, εφάρμοσε την αρχή της αναλογικότητας και δέχθηκε ότι ο εν λόγω περιορισμός δεν ήταν ούτε πρόσφορος ούτε αναγκαίος, καθώς η υποχρέωση της Lavar να προσχωρήσει στη συλλογική σύμβαση θα είχε ως αποτέλεσμα την οικονομική επιβάρυνσή της με μισθούς μεγαλύτερους από αυτούς που υποχρεώνονταν να καταβάλουν άλλες επιχειρήσεις στη Σουηδία, ελλείψει υποχρέωσής τους από το σουηδικό δίκαιο να το πράξουν. Συνεπώς δημιουργείτο δυσμενής διάκριση εις βάρος της Lavar έναντι των ημεδαπών επιχειρήσεων της Σουηδίας ενόψει της εξάρτησης της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών από την προσχώρηση στη συλλογική σύμβαση της Σουηδίας. Η πιο πάνω απόφαση έγινε αντικείμενο σχολιασμού σχετικά με την «προτίμηση» του ΔΕΕ στην «οικονομική πτυχή» της Ένωσης, με αποτέλεσμα αυτό να τύχει εκμετάλλευσης από επιχειρήσεις κρατών μελών προς τον σκοπό πάταξης της άσκησης του θεμελιώδους δικαιώματος της ανάληψης συλλογικής δρά-

σης, με την απειλή καταδίκης των συνδικαλιστικών σωματίων σε αποζημιώσεις λόγω «παράβιασων των διατάξεων των Συνθηκών»^[39].

2.2.3. United Pan^[40]

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε εθνικά μέτρα, που υποχρέωναν επιχειρήσεις καλωδιακής αναμεταδόσεως που δραστηριοποιούνται στην περιφέρεια Βρυξελλών-Πρωτεύουσας, στην εφαρμογή «must-carry» («αναμεταδόσεως ορισμένων τηλεοπτικών προγραμμάτων»), προς τον σκοπό «διασφάλισης της πολυφωνίας σε δίγλωσση περιφέρεια», η οποία διασφάλιζε την προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος εκφράσεως.

Με τα εν λόγω μέτρα, το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι περιοριζόταν η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, πλην όμως αναγνώρισε ότι ο λόγος διατήρησης της πολυφωνίας σε δίγλωσση περιφέρεια, η οποία συνδεόταν με την ελευθερία εκφράσεως, ήταν λόγος ικανός να δικαιολογήσει καταρχήν τον εν λόγω περιορισμό και, παρέχοντας τα θεμέλια για την τεκμηρίωση της αναγκαιότητας του εν λόγω μέτρου, άφησε το εθνικό δικαστήριο να αποφασίσει αν το μέτρο αυτό ήταν αναγκαίο, αποφασίζοντας όμως ότι τέτοια μέτρα δεν αντίκεινται στο ενωσιακό δίκαιο.

2.3. Θεμελιώδη δικαιώματα ν. ελευθερίας εγκατάστασης

2.3.1. Viking^[41]

Τα γεγονότα της υπόθεσης αφορούσαν την συλλογική δράση συνδικαλιστικών οργανώσεων FSU και ITF, με έδρα τη Φινλανδία και Η.Β. προς τον σκοπό να πιέσουν την Viking, φινλανδική εταιρεία θαλασσιών μεταφορών, που είχε στην ιδιοκτησία της το πλοίο “Roselia” με σημαία της Φινλανδίας, να μην το μεταηολογήσει στην Εσθονία.

Η FSU είχε μέλη, μεταξύ άλλων, και τα μέλη του πλοίου “Roselia” και είχε ως κυριότερη πολιτική την «εκστρατεία καταπολέμησης των σημάτων ευκαιρίας». Η FSU εξήγγειλε απεργία. Το ΔΕΕ αρχικά εντόπισε ότι οι συγκεκριμένες συνδικαλιστικές δράσεις συνιστούσαν περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης, καθώς εμπόδιζαν την Viking από το να έχει την ίδια μεταχείριση με τις άλλες επιχειρήσεις πλοίων στην Εσθονία. Ωστόσο, αναγνωρίζοντας τον κοινωνικό σκοπό της Ένωσης και το

«ο λόγος διατήρησης της πολυφωνίας σε δίγλωσση περιφέρεια, η οποία συνδεόταν με την ελευθερία εκφράσεως, ήταν λόγος ικανός να δικαιολογήσει καταρχήν τον εν λόγω περιορισμό»

^[39] Βουλγαράκης, 2012, σ. 12.

^[40] C-250/06 United Pan κ.α. v. Βελγίου [13/12/07]

^[41] C-438/05 I.T.W. F. v. Viking

Θεμελιώδη Ανθρωπινά Δικαιώματα και Θεμελιώδεις Ελευθερίες στο Ενωσιακό

θεμελιώδες δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης ως κατοχυρωθέν μεταξύ άλλων και από τον Χάρτη, έκρινε ότι είναι ικανό να δικαιολογήσει κατ' αρχήν τον περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης, ωστόσο τόνισε ότι η άσκηση του υπόκειται στους περιορισμούς της Αρχής της Αναλογικότητας.

Το ΔΕΕ, αφού επισήμανε ότι για να δικαιολογηθεί ο περιορισμός της ελευθερίας εγκατάστασης θα έπρεπε να εξεταστεί αν οι θέσεις ή οι όροι εργασίας θα διακυβεύονταν σοβαρά με την μετανολόγηση του πλοίου, άφησε στο εθνικό Δικαστήριο να κρίνει αν ο εν λόγω περιορισμός ήταν πρόσφορος και αναγκαίος.

2.4. Θεμελιώδη δικαιώματα ν. ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων

2.4.1. Wittgenstein^[42]

Η διαφορά της κύριας δίκης αφορούσε δικαστικά μέτρα μιας Αυστριακής εναντίον των αυστριακών αρχών, που με νόμο καταργούσαν τους τίτλους ευγενείας και δεν επέτρεπαν στους αυστριακούς πολίτες να φέρουν τέτοιους τίτλους, περιλαμβανομένων και αυτών της αλλοδαπής προελεύσεως, με σκοπό την προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος της τυπικής ισότητας όλων των πολιτών ενώπιον του νόμου που θα παραβιάζετο αν ένας Αυστριακός πολίτης διακρινόταν χρησιμοποιώντας το όνομα του «*με τη μορφή βαθμών ευγενείας ή τίτλων ή αξιωμάτων*».

Πριν τη θέσπιση του εν λόγω νόμου, η προσφεύγουσα είχε υιοθετηθεί νομότυπα στην Γερμανία, από Γερμανό υπήκοο και απέκτησε το επώνυμο του θετού πατέρα της με τη μορφή «*Fürstin von Sayn-Wittgenstein*», το οποίο είχε καταχωρηθεί στις αυστριακές ληξιαρχικές αρχές. Μετά τη θέσπιση του πιο πάνω νόμου, οι αυστριακές ληξιαρχικές Αρχές έκριναν ότι η καταχώριση του ονόματος της προσφεύγουσας, επειδή προσομοίαζε σε τίτλο ευγενείας, ήταν εσφαλμένη και την κάλεσαν να το διορθώσει.

Το ΔΕΕ κατ' αρχήν εντόπισε τον περιορισμό ως προς την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, διότι κατά πάγια νομολογία, μέτρα που έχουν ως αποτέλεσμα να υποχρεώνουν ένα άτομο να φέρει διαφορετικό επώνυμο συνιστούν περιορισμούς αυτής της ελευθερίας.

Ακολούθως, το ΔΕΕ αναγνώρισε την αρχή της ισότητας ως γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης και ως θεμελιώδους δικαιώματος κατοχυρωμένου στον Χάρτη και, αφού το ενέταξε στους θεσμούς δημοσίας τάξης, έκρινε ότι το μέτρο αυτό είναι ικανό να δικαιολογήσει καταρχήν τον περιορισμό της θεμελιώδους ελευθερίας κυκλοφορίας προσώπων.

Η προσφεύγουσα υποστήριξε ότι ενδεχόμενη υποχρέωσή της για αλλαγή του ονόματός της θα συνεπαγόταν δυσμενή διάκρισή της στη Γερμανία, όπου είχε δημιουργήσει κύκλο οικονομικών δραστηριοτήτων με το συγκεκριμένο όνομα και θα υφίστατο δυσμενή διάκριση, έναντι των άλλων Γερμανών πολιτών που ασκούσαν ελεύθερα τις ίδιες δραστηριότητες, εφόσον στη Γερμανία δεν υπάρχει ανάλογη νομοθετική απαγόρευση.

Ωστόσο, το ΔΕΕ, αφού επανέλαβε τις αρχές της Omega^[43] περί μη αναγκαιότητας «οιωνών αντιλήψεων» μεταξύ των κρατών μελών, αλλά και τονίζοντας τον σεβασμό της Ένωσης ως προς «*την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών της*», έκρινε ότι το μέτρο αυτό ήταν τόσο πρόσφορο όσο και αναγκαίο, για τον λόγο «*τηρήσεως της αρχής της ισότητας*».

2.5. Ιεράρχηση ή εξισορρόπηση των συγκρουόμενων συμφερόντων

Με βάση την ανωτέρω ανασκόπηση της νομολογίας, προκύπτει ότι το ΔΕΕ εξετάζει τους περιορισμούς που δικαιολογούνται λόγω της προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, «*κατά τον παραδοσιακό τρόπο ελέγχου*», υπό το πρίσμα όμως της θεμελιώδους ελευθερίας, κάνοντας ειδική αναφορά στα θεμελιώδη δικαιώματα.^[44] Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο για τη στάθμιση διαδραματίζουν τα πραγματικά περιστατικά της κάθε υπόθεσης και έτσι το ΔΕΕ επιδιώκει πάντοτε «*ad hoc* ισορρόπηση της σύγκρουσης».^[45] Συγκεκριμένα λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων, ελέγχεται πρωτίστως αν το συγκεκριμένο μέτρο έχει ως συνέπεια τον περιορισμό της θεμελιώδους ελευθερίας, αν ο περιορισμός αυτός και οι συ-

«σημαντικό ρόλο για τη στάθμιση διαδραματίζουν τα πραγματικά περιστατικά της κάθε υπόθεσης»

[42] C-208/09 Wittgenstein v. Landeshauptmann [22/12/10].

[43] Βλ. υποσ. 37

[44] Σαχπειδου, n.d. op.cit. σ. 3.

[45] Ανδρέου και Νικολαΐδου, 2000, op.cit. σ. 3.

Εσωτερική Αγορά

νέπειές του δικαιολογούνται και αν αυτό ισχύει «αδιακρίτως»,^[46] και όταν καταλήξει στη διαπίστωση ότι ο λόγος περιορισμού της θεμελιώδους ελευθερίας είναι η προστασία ενός θεμελιώδους δικαιώματος, το αναγάγει είτε στις γενικές αρχές του δικαίου της ένωσης, είτε σε επιτακτικές ανάγκες δημοσίου συμφέροντος, είτε σε λόγους δημοσίας τάξης, είτε σε συμφέρον κατοχυρωμένο από τις διεθνείς συμβάσεις ή τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών από τις οποίες «αντλεί έμπνευση» και από τον Χάρτη. Πάντοτε δε, καταλήγει υπέρ του ότι είναι θεμιτός λόγος, ικανός να δικαιολογήσει καταρχήν τον περιορισμό της θεμελιώδους ελευθερίας. Το κρισιμότερο σημείο του δικαστικού ελέγχου του ΔΕΕ είναι η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, με βάση την οποία διερευνάται αν το μέτρο που δικαιολογείται από την προστασία θεμελιώδους δικαιώματος είναι πρόσφορο, δηλαδή ικανό να προστατέψει το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα και αναγκαίο, δηλαδή αν υπάρχει οποιοδήποτε άλλο μέσο λιγότερο περιοριστικό για την προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος^[47].

Με τον έλεγχο της αναλογικότητας το ΔΕΕ επισημαίνει ότι ούτε μια συγκεκριμένη θεμελιώδης ελευθερία ούτε ένα συγκεκριμένο θεμελιώδες δικαίωμα είναι «απεριόριστα» ή «αξίες απόλυτες», αλλά επιδέχονται περιορισμούς^[48] και επιδιώκει την εξισορρόπηση μεταξύ τους, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα δικαιώματα που έχουν περισσότερο «ανθρωποκεντρικό»^[49] χαρακτήρα και πρέπει να τυγχάνουν ιδιαίτερης προστασίας, όπως είναι η ανθρωπινή αξιοπρέπεια, η προστασία του παιδιού, η ελευθερία έκφρασης, η αρχή της ισό-

τητας.^[50] Σε σχέση με τα δικαιώματα που έχουν περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα, όπως το δικαίωμα της συλλογικής δράσης, το ΔΕΕ επιδιώκει περισσότερο την εξισορρόπηση τους με τις θεμελιώδεις ελευθερίες, κλείνοντας εν τέλει προς τις τελευταίες, εφόσον διαβλέπει ότι η εν λόγω κατηγορία θεμελιωδών δικαιωμάτων εκ της φύσεώς τους είναι περισσότερο περιοριστικά, σε σχέση με τον σκοπό που επιδιώκουν και συνήθως προκαλούν δυσμενή διάκριση εις βάρος των φορέων των θεμελιωδών ελευθεριών.^[51] Ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, όμως, το ΔΕΕ δεν θεωρεί άνευ ετέρου τις θεμελιώδεις ελευθερίες πιο θεμελιώδεις από τα εν λόγω δικαιώματα, αλλά επιδιώκει τον συμβιβασμό τους ώστε να «μην βαίνουν πέραν του πρόσφορου και αναγκαίου σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό».^[52]

Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει ζήτημα ιεράρχησης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών καθώς το ΔΕΕ, βλέποντας τα δύο συγκρουόμενα συμφέροντα ως «ισότιμα» και «σοκώρια» και ευρισκόμενα στην ίδια βαθμίδα ιεραρχίας, επιδιώκει την εξισορρόπηση και τον συγκερασμό τους.^[53] Το ΔΕΕ διασφαλίζει με αυτό το τρόπο την ισοροπία μεταξύ των δύο συγκρουόμενων συμφερόντων, ώστε τόσο το εν λόγω θεμελιώδες δικαίωμα να μην καταργηθεί όσο και η θεμελιώδης ελευθερία να δεχθεί το λιγότερο δυνατό περιορισμό.

Κατά συνέπεια, όντας τα θεμελιώδη δικαιώματα σε επίπεδο ίδιο από απόψεως ενωσιακού δικαίου με τις θεμελιώδεις ελευθερίες, θεωρούνται περιορισμοί “*stricto sensu*” και εξετάζονται ως τέτοιοι^[54].

••••

«Με τον έλεγχο της αναλογικότητας το ΔΕΕ επισημαίνει ότι ούτε μια συγκεκριμένη θεμελιώδης ελευθερία ούτε ένα συγκεκριμένο θεμελιώδες δικαίωμα είναι ‘απεριόριστα’ ή ‘αξίες απόλυτες’»

^[46]τόσο για την ημεδαπή όσο και για το άλλο κράτος που δέχεται τον περιορισμό.

^[47] Σαχπεκιδου, n.d. op.cit. σ. 3.

^[48]Ellis, R. (2014) The obligation to Respect Economic and Social Rights and EU Market Freedoms, Ireland: NUIG School of Law (Irish Centre for Human Rights), σελ.29-30

^[49]Tichy, n.d. p. 3.

^[50]Boer, N.J. (2013) Justice, Market Freedom and Fundamental rights: Just how Fundamental are the EU Treaty Freedoms? A Normative Enquiry Based on Political Theory of John Rawls into

whether there should be a Hierarchy between Fundamental rights and Treaty Freedoms Netherlands: University of Urtecht, σελ.41.

^[51]Veldman, A. (2013) The Protection of the Fundamental Right to Strike within the Context OF the European Internal Market: Implications of the Forthcoming Accession of the EU to ECHR, σελ.106.

^[52]Μαργαρίτης, 2013, σ. 5.

^[53]Ανδρέου και Νικολαΐδου, 2000, σ. 3, Σίμος, 2007, σ.43.

^[54] Ανδρέου και Νικολαΐδου, 2000, σ. 13.